

Pr. asist. drd. Ionel Ostache

BIBLIA DE LA 1688 - MONUMENT AL LIMBII ROMÂNE

Această lucrare monumentală este prima traducere integrală a Bibliei în limba română și a fost inițiată de domnitorul Șerban Cantacuzino (1678-1688). După moartea acestuia (29 octombrie 1688), succesorul la tron este un nepot de soră al domnitorului în persoana Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu (29 octombrie 1688 - 15 august 1714).

Pregătirile pentru editare au început în jurul anului 1682, cu strângerea materialelor necesare (ediții străine, traduceri parțiale în limba română) și formarea grupului de cărturari responsabili. Pentru stabilirea textului s-a lucrat într-un mod care satisface și exigențele actuale. Sunt menționate ca surse: Biblia grecească (Veneția, 1687) Biblia sacră Polyglotta (Londra, 1653-1657), Vechiul Testament (spătarul Nicolae Milescu), Noul Testament (Bălgrad, 1648 al mitropolitului Simeon Ștefan), comparate obligatoriu cu Biblia latină (Vulgata), cu Biblia slavonă și mai ales de pe ultima filă, din informația lui Mitrofan, episcopul Hușilor, aflăm că s-au folosit și de traducerea Septuaginta făcută de 70 de bărbați pe timpul lui Ptolemeu Philadelful. Traducerea s-a făcut de câte un grup de cărturari și dintre care este amintit în prefață Ghermano Nysis, arhieru și fost director al Școlii grecești din Constantinopol și București, Sevastos Kymenitis, director al Școlii grecești din București, Stolnicul Constantin Cantacuzino și logofetii (cărturarii) Radu Greceanu (cronicarul) și Șerban Greceanu.

Bibliei de la 1688 îi este anexată la sfârșit și o erată, care este prima de acest fel în istoria tiparului românesc.

Tipărirea a început la 5 noiembrie 1687, într-o tiparniță domnească instalată în atelierul tipografic al Mitropoliei din București. Finanțarea materială s-a făcut de către cei doi domnitori: Șerban Cantacuzino și Sfântul

Voievod martir Constantin Brâncoveanu. Meșter tipograf a fost episcopul de Huși, Mitrofan (1617-1702, mai apoi epsicop de Roman și Buzău), ajutat de ieromonahul Andrei (viitorul mitropolit Antim Ivireanul 1708-1716). Biblia de la București a avut un al doilea tiraj terminat la 10 noiembrie 1688, într-o lună, având pe ultima pagină a cărții 16 rânduri în plus, în care se fac precizări asupra izvorului elinesc tipărit la Franco Forto (Frankfurt).

Importanța ei, dincolo de aceea supremă, de a pune la dispoziție unui popor creștin textul integral al cărții de căpătâi a credinței sale, rezidă și din demersul formator în ceea ce privește limba literară din faptul că este o realizare tipografică și editorială fără precedent, din consecințele circulației intense pe care a avut-o în conservarea unității de limbă.

Cercetătorul bibliolog Dan Râpă Buicliu afirma că: „Descrierea bibliografică a acestei tipărituri trebuie modificată având în vedere noile cercetări bibliografice“. Tipăritura reprezintă un coligat editorial: sunt cunoscute două ediții: I (versiunea cantacuzinească), II (versiunea brâncovenească) privind redactarea titlului și a celor două epiloguri.

Versiunile foi de titlu: *I. Versiunea cantacuzinească*: „Dumnezeiasca Scriptură / Adecă ale cei vechi și cei noao / toate care s-au tălmăcit dupre limba Elinească spre n / -țelegerea limbii rumânești și cu poruncă și toată / cheltuiala Prea Bunului și Prea-voslavnicului creștin / luminatorul Domn și obladiuitoriu a toată Țara Rumânească / Ioann Șărban Cantacuzino / Basarab Voievod / Adevăratul nepot prea bunului și batrânului răposatului Domn / Ioann Șărban Basarab Voievod / Întru folosul și înțelegerea Pravoslavniciei limbi Rumânești. Tiparitu-s-au întâiu întru a Măriei sale tipografie / În scaunul Mitropoliei Bucureștilor în vremea păstoriei / Preasfințitului Kyr Theodosie / Mitropolitul Țării și exarhul laturilor / și pentru cea de obște priință s-au dăruit neamului rumânesc la anul de la Facerea lumii 7197 / Iară de la spăsenia lumii 1688“.

II. Versiunea brâncovenească: „Biblia / adecă Dumnezeiasca Scriptură / ale cei vechi și ale cei noao lege / toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înțelegerea / limbii rumânești cu Porunca Preabunului creștin / și luminatului domn / Ioan Șerban Cantacuzino Basarab Voievod și cu îndemnarea dumnealui Costandin Brâncoveanu, Marele Logofăt / nepot de soră al Măriei Sale după pristavirea acestui mai sus pomenitu domn, Prea-puternicul Dumnezău den alegerea a toatei Țări Rumânești, Pre dumnealui l-au coronat cu domnia și stăpânirea a toată Țara Ungrovlahiei. Și întru

zilele Măriei Sale s-au săvârșit acest Dumnezeiesc lucru. Carele și toată cheltuiala cea desăvârșit o au ridicat.

Tipăririi s-au întâiu în scaunul Mitropoliei Bucureștilor în vremea păstoririi Preasfințitului părinte Kyr Theodosie / mitropolitul țării și exarhul laturilor și pentru cea de obște priință s-au dăruit neamului rumânesc. La anul de la Facerea Lumii 7197 iară de la spăsenia lumii 1688. În luna noiembrie în 10 zile¹.

Așadar, Biblia s-a imprimat într-o tiparniță domnească instalată în sediul Mitropoliei din București. Unii cercetători susțin că s-au imprimat chiar două ediții și fiecare are câte un epilog „cunoscute deja în literatura bibliografică sub denominalizarea: Epilogul A (ediția I a lui Șerban Cantacuzino) și Epilogul B (ediția II a lui Constantin Brâncoveanu)“.

Versiunea Brâncoveanu își are originea în concepția lui Constantin Brâncoveanu de a-și legitima domnia începând cu 29 octombrie 1688, ca succesori al lui Șerban Cantacuzino, menționată expres în foia de titlu „nepot de soră al Măriei Sale“ atestând legalitatea alegerii și întronizării înainte de a fi confirmat de către Poartă, „den alegerea a toatei Țări Rumânești“ înainte de confirmarea investiturii pe baza Firmanului Sultanului Suleyman II (datăre 15 noiembrie 1688). În realitate, imprimarea ediției oficiale a Bibliei scoase sub patronajul lui Șerban Cantacuzino s-ar fi încheiat la sfârșitul lunii septembrie 1688. Difuzarea întregului tiraj neefectuându-se imediat, acest fapt a permis noului domn înscăunat să-și asocieze numele la acest important act editorial al textului integral în românește al Bibliei; apărând o nouă foaie de titlu a tirajului ediției patronate în calitate de domnitor, și nu de fost supraveghetor. Astfel, versiunea brâncovenească a apărut cu datarea 10 noiembrie 1688².

Regretatul mitropolit dr. Antonie Plămădeală susține, de asemenea, diferența dintre cele 2 versiuni și se justifică: „Exemplarele Bibliei de la București - 1688 au pagina de sfârșit în două versiuni diferite: astfel, într-una din ele se menționează că tipăritura s-a făcut în septembrie 1688, iar într-alta, că tipărirea s-a sfârșit la 10 noiembrie 1688. În afară de data

1. Antonie Plămădeală, *Biblia de la București, Cine a făcut traducerea*, în „Clerici ortodocși ctitori de limbă și cultură românească“, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1981, p. 26-27.

2. Virgil Cândea, *Despre rațiunea dominantă*, în vol. „Rațiunea dominantă“, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 163-164.

3. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. I.B.M.B.O.R.,

diferită a finalizării imprimării și de faptul că au foaia de titlu în care apare ca domnitor Constantin Brâncoveanu, mai conține și un paragraf nou cu privire la textul utilizat de traducători și la metoda lui de selecționare⁴³.

Istoricul Virgil Cândea afirmă că „autorii reviziei Vechiului Testament ar fi întâi spătarul Nicolae Milescu, apoi mitropolitul Dosoftei al Moldovei, frații Radu și Șerban Greceanu. Ei trebuie identificați cu acei dascăli ai locului (logofeți, cărturari) și că revizuirea s-a făcut în Țara Românească sub păstorirea mitropolitului Teodosie Veștemeanul⁴⁴.

Pr. acad. prof. dr. Mircea Păcurariu caracterizează Biblia de la București ca „...o operă de mari proporții pentru acel timp având 944 de pagini format mare, textul fiind imprimat cu litere mărunte pe două coloane, fiind un monument literar de limbă, dar în același timp, și un act editorial fără egal. Are 2 prefețe una pusă sub numele lui Șerban Cantacuzino, iar a doua semnată de patriarhul Dositei al Ierusalimului. S-a apelat la patriarh ca să semneze spre a da o mai mare autoritate noii Biblii românești atât în fața cititorilor români, cât și în fața întregii creștinătăți, patriarhul fiind o figură reprezentativă a ortodoxiei la vremea sa⁴⁵.

Alți cercetători susțin că „autorul predosloviilor / prefețelor, identificat recent ca fiind mitropolitul Theodosie Veștemeanul, notifică expres un credo politic pentru această operă destinată la un întreg norod, rumânilor, moldovenilor, ungrovlahilor spre limba cea de moșie a locului care se face cunoscută la mari și la mici, adică e liberă de citit de toată lumea⁴⁶.

Apariția în tipar a Bibliei de la 1688 constituie un important eveniment de cultură națională și în literatura religioasă a ortodoxiei orientale survenit în ultimul pătrar al veacului al XVII-lea ca un corolar firesc al efortului de generații în Biserica și tiparul din țările române, prin seria editată de la text fragmentar la un text integral biblic tradus și imprimat în limba română. Tipărirea Bibliei atunci a răspuns necesității cultice și cultural-lingvistice din spațiul cultural medieval românesc având dubla calitate de carte fundamentală și o carte a umanismului românesc care s-a dovedit a fi o operă de

București, 1992, p. 134.

4. Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche*, Aditamento I (1536-1830), Editura Alma, Galați, 2001, p. 194-195.

5. *Ibidem*, p. 195.

6. *Ibidem*, p. 198.

7. *Ibidem*, p. 203.

colaborare intelectuală românească destinată românilor din toate teritoriile românești, celor mai mari și celor mai mici.

Biblia de la București este o operă care marchează un progres românesc util în dezvoltarea limbii române literare și care contribuie la introducerea limbii române în biserici, constituind, prin monumentalitatea ei, un model cultural-literar și un produs spiritual românesc.

Ea este cea dintâi operă de unitate națională în acel domeniu moral, de unde pleacă pe urmă toate celelalte. Biblia lui Șerban este sinteza tuturor eforturilor îndeplinite de cărturarii români în cele mai vitrege împrejurări timp de 3 veacuri în toate țările române, pentru Cuvântul Domnului în haina limbii naționale. Ea reprezintă un moment de consolidare a limbii literare, iar Alexandru Piru spune că Biblia de la București rămâne „un monument de seamă al literaturii noastre vechi, similar în literatura germană Bibliei traduse de Luther“⁷.

Biblia de la București a apărut ca o „misiune de credință ortodoxă și o datorie de îndeplinit, care s-a transformat într-un monument nemuritor ridicat limbii române și culturii românești, iar mitropolitul Teodosie și-a adus deplin contribuția“⁸.

Prof. dr. docent Ioan C. Chițimia acceptă din dragoste față de cuvântul lui Dumnezeu ca în 1988, cu trei sute ani de la apariția Bibliei de la 1688, să fie coordonatorul unei mari echipe de specialiști lingviști și teologi pentru reeditarea în facsimil cu alfabetul chirilic pe o coloană și în transcriere latină pe o altă coloană și făcând să apară o ediție jubiliară a Sfintei Scripturi.

În „Cuvântul-înainte“ la această ediție din 1988, vrednicul de pomenire patriarhul Teoctist spunea: „Biblia de la București este o elocventă, strălucită și netrecătoare sinteză care unește într-un întreg, purtând însă pecetea îmbunătățirii - tezaurul de grai, de simțire și de cugetare al întregului neam românesc. Ea este temeiul sănătos și trainic pe care s-a dezvoltat printr-un lung proces de creație și selecție limba noastră literară de azi. Le-a revenit cărturarilor neamului menirea de cinste și de răspundere de a spori zestrea de cuvinte a acestui grai cu frumuseți și prețuri noi, aducându-l în starea de a da o expresie celor mai înalte gânduri și celor mai alese simțăminte ome-

8. Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, p. 219.

9. Teoctist, Patriarhul BOR, *Cuvânt-înainte - Biblia Adecă Dumnezeiasca Scriptură*

nești. Această Biblie este o nobilă și generoasă restituire de valori către popor, o ofrandă aleasă și curată adusă pe sanctuarul în care arde neîncetat flacăra de-a pururi a evlaviei străbune“.⁹

Neamul nostru românesc a stat totdeauna sub lumina Sfintei Scripturi. Un critic literar, Alexandru Andriescu, susține indubitabil că textul Bibliei de la 1688 este „reproducerea cu modificări a Vechiului Testament tradus de Milescu și a textului, de asemenea, revizuit substanțial al Noului Testament tipărit la Bălgrad în 1648, de Simion Ștefan“¹⁰.

Dr. Alexa Popovici referindu-se la traduceri moderne ale Bibliei în limba română susține că: „Biblia de la București a fost tipărită cu alfabet chirilic deoarece scrierea în limba română înainte de 1858 până la domnitorul Al.I. Cuza era cu caracter chirilic. După 1858, toate edițiile Bibliei au fost tipărite cu alfabet român“¹¹.

Prof. univ. dr. Niculina Iacob, în lucrarea *Limbajul biblic românesc*, sesizează cu finețe că cei care au muncit mult la traducerea Bibliei românești sunt lăudați din diplomație sau alte interese: „În prefața semnată de Șerban Cantacuzino este amintit întâi Gherman de Nysis - director al Academiei Grecești din Constantinopol și mai apoi, al celei similare din București; prea-înțeleptul cel dentru dascăli ales arhieru care a fost consultat de traducători, probabil, în probleme de exegeză teologică. Se creează însă o disproporție prin elogiile aduse între rolul care i se atribuie acestuia și rolul celor pe care-i numește atât de general oameni ai locului și care sunt adevărații robi ai condeiului într-o asemenea muncă.

Fără a se evidenția într-un fel contribuția mitropolitului Țării Românești Teodosie Veștemeanu la marea realizare de la 1688, numele acestuia este amintit doar formal atunci când trebuie să se facă precizările necesare privind tipografia căreia i se încredințase editarea textului“.¹²

În Biblia de la 1688 se poate citi un epilog scris de Mitrofan, important pentru informațiile pe care le conține. „Întâi aflăm că semnatarul epilogului *București 1688-1998*, în „Biblia jubiliară“, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, 1988, p. 3.

10. Andriescu Alexandru, *Elemente de stil oral în Biblia de la București*, în A.U.I, secțiunea III, Lingvistică, XXXII, 1986, p. 26.

11. Dr. Alexa Popovici, *Traduceri moderne ale Bibliei în limba română*, sursa: www.resursecrestine.ro:8080/studii/Traduceri_moderne_ale_Bibliei_in_limba_romana_239.pdf.

12. Niculina Iacob, *Limbajul biblic românesc*, Editura Universității Ștefan cel Mare, Suceava, 2000, p. 40-41.

13. *Ibidem*, p. 43-44.

este episcop de Huși și a fost meșterul tipografiei și îndireptării cuvintelor rumânești ostenitoriu, apoi se face precizarea privind perioada cât a durat tipărirea. Potrivit obiceiului vremii se cere în continuare îngăduința din partea cititorului pentru eventualele alunecări în lucrul acesta al nostru, căci slaba fire nu lasă nici pre un om a rămâne fără greșeală. Că pe cât am putut cu nevoiță am lucrat și precum am aflat în izvor, așa am dat la tipariu“. Deci, documentul nu a fost modificat în niciun fel de diortositor, afirmație extrem de importantă pentru studiul lingvistic al textului. Deci, episcopul de Huși, Mitrofan, a fost însărcinat numai cu îndireptarea cuvintelor rumânești așadar, cu schimbări de formă, și nu de sens sau conținut. Diortositor al textului, el nu-si permite precizări prin care să-și depășească atribuțiile și apoi, cu siguranță, va fi existat o cenzură care ar fi putut face să se șteargă numele adevăratului traducător cu scopul deja amintit: să-și facă nume veșnic prin această inegalabilă realizare a culturii rumânești din vremea respectivă, domnitorul al cărui sprijin incontestabil a fost de altfel numai material. Biblia de la București este o nouă carte pentru toată seminția românească, o operă de colaborare într-un sens foarte larg, care a avut un rol decisiv în dezvoltarea spirituală a poporului român¹³.

Biblia de la București reprezintă un document esențial al istoriei naționale, al limbii rumâne și a Bisericii Ortodoxe Românești. Prin traducerea integrală a textului sacru, s-a introdus limba națională în textul religios, a facilitat dezvoltarea limbii literare, eliminarea exprimărilor dialectale și elaborarea primei gramatici rumânești la 1757. Din punct de vedere lingvistic, Biblia de la 1688 a valorificat experiența traducerilor anterioare și a consacrat într-un mediu bazat până acum pe oralitate valoarea textului scris. Biblia lui Șerban a devenit un punct de referință pentru toate traducerile textului sacru care se vor mai alcătui de aici înainte până la 1914. Din ultima filă a Bibliei de la 1688 aflăm că episcopul Mitrofan al Hușilor, în pagina 933, dă slavă lui Dumnezeu și-i mulțumește că munca n-a fost ușoară și că a durat aproape un an de zile, de la 5 noiembrie 1687 până la 10 noiembrie 1688. De asemenea, dă informația că a folosit și traducerea grecească a Septuagintei și ca orice om răsuflă ușurat: „Precum doresc să sosească la vadul cel cu adăpostire cari sunt bătuți de valuri întru luciul mării, așa am dorit și eu să sosesc la sfârșitul cărții acesteia. Slavă lui Dumnezeu Celui ce ne-a ajutat

14. *Biblia, Adecă Dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688-1998, Ed. I.B.M.B.O.R.,

după începutul de-am ajunsu și săvârșitul¹⁴.

Biblia de la București a intrat în istoria culturii românești la un moment cu multiple și profunde semnificații. Această operă certfică, în primul rând, atingerea unui înalt grad de maturizare a limbii române în evoluția ei spre dobândirea acelei capacități de a reda variatul și bogatul conținut de idei și gândire al cărților Sfintei Scripturi, semnul sigur al posibilităților unei limbi aflate pe o înaltă treaptă a dezvoltării sale.

Această colosală operă a oferit tuturor românilor din cele trei provincii pe care aceștia le locuiau un text cuprinzând o limbă literară unitară, rezultată din contopirea tuturor momentelor anterioare ale limbii provenind din toate cele trei provincii românești. Prin Biblia de la București, clericii și credincioșii au dobândit acces la textul sfânt, ceea ce a dat un nou impuls dezvoltării culturii teologice românești și adâncirii vieții creștine în Biserica Ortodoxă Română.

Prin faptul că a cunoscut o arie de difuzare în toate teritoriile locuite de români și că textul ei a fost preluat într-un timp foarte scurt în cultul Bisericii, fiecare nouă traducere a influențat în mod direct evoluția spiritualității, a limbii și a expresiei artistice, călăuzind poporul român pe calea desăvârșirii morale și a conviețuirii cu Preasfânta Treime și cu Biserica.

București, 1988, p. 933.